

HOOFDSTUK 7

HOGER ONDERWIJS

7.1	Prestaties van het stelsel	127
7.2	Feiten en cijfers	128
7.3	De kwaliteit van opleidingen	129
7.4	Lerarenopleidingen	132
7.5	Groen hoger onderwijs	136
7.6	Kwaliteit van aspecten van het stelsel	137
7.7	Toegankelijkheid voor allochtone studenten	142

7 Hoger onderwijs

Samenvatting

Omvang en kwaliteit Het hoger onderwijs groeide het afgelopen jaar over de hele linie met 2 procent. Bèta- en techniekopleidingen zijn sinds 2002 met 5 procent gegroeid, maar overige opleidingen groeiden in diezelfde periode met meer dan 16 procent. In 2006/2007 zijn 487 opleidingen geaccrediteerd en werd aan vier opleidingen een accreditatie onthouden. Een zestal bacheloropleidingen kreeg een bijzonder kwaliteitskenmerk, terwijl een bacheloropleiding het predicaat 'bijzondere kwaliteit' kreeg.

Lerarenopleidingen Afspraken uit de Beleidsagenda zullen in 2008 niet volledig gerealiseerd zijn. Het curriculum van een deel van de pabo's is niet volledig op orde en de vakinhoudelijke component in het uitstroomprofiel is niet vastgelegd. De tweedegraads lerarenopleidingen hebben in 2008 niet over de gehele linie een actueel en flexibel curriculum. Bij de universitaire lerarenopleidingen zijn zowel vakinhoud als uitstroomprofiel vastgelegd. Bij een nieuwe vorm van opleiden, het opleiden in de school, verdienen het borgen van de curriculuminhoud en de kwaliteitszorg aandacht.

Groen hoger onderwijs Het agrarisch hbo kampt met een daling van studentenaantallen, vooral in de land- en tuinbouwopleidingen en de voedingsmiddelentechnologie. In het agrarisch wo nemen studentenaantallen toe, hoewel plantkundigen schaars blijven. De werkgelegenheid in de agrarische sector daalt. Ondernemers zien regelgeving en financiën als grotere belemmeringen voor de innovatiekracht dan dalende studentenaantallen. De kwaliteit van het groen hoger onderwijs is vergelijkbaar met andere opleidingen. Studenten oordelen gemiddeld iets positiever over het groen onderwijs, al vindt een derde van de hbo-studenten de opleiding onvoldoende uitdagend. Dat is echter in de rest van het hbo ook het geval en in het wo speelt dit eveneens.

Contacttijd, spookvakken en cadeaupunten Uit onderzoek van de inspectie blijkt dat opleidingen gemiddeld dertien uren contacttijd per week programmeren in het eerste jaar. Dat loopt terug naar zes uren in het laatste jaar. Opleidingen verschillen overigens sterk op dit punt. Er zijn geen aanwijzingen dat spookvakken voorkomen op een schaal van enige betekenis, maar cadeaupunten komen wel op grote schaal voor. In het hbo krijgt een student gemiddeld per jaar 0,7 cadeaupunt, in het wo 0,1. Soms wordt echter ook meer tijd van studenten gevraagd dan door punten wordt beloond.

Eenjarige master Werkgevers en afgestudeerden hebben geen klachten over de duur van de eenjarige master in het wetenschappelijk onderwijs, maar het onderwijs zelf ervaart wel problemen. Oplossingen liggen onder meer in scherpere keuzes over het doel van de master en de positie ten opzichte van de bachelor. Soms is verzwaring van de studielast een optie.

Examencommissies Er zijn grote verschillen in omvang, samenstelling en takenpakket van examencommissies. In de helft van de commissies zitten managers en dat kan tot belangenverstrengeling leiden, maar commissies zeggen zonder druk te beslissen. Praktisch alle commissies stellen dat afgestudeerden aan de eindkwalificaties van de opleiding voldoen, al noemt een aantal wel knelpunten rond objectiviteit en gelijke hantering van beoordelingscriteria.

Allochtone studenten Allochtonen nemen nog steeds minder deel aan het hoger onderwijs dan autochtonen, maar hun aandeel stijgt. Opleidingen nemen vaak wel algemene maatregelen ter bevordering van studiesucces, maar weinig specifieke voor allochtone studenten. Specifieke maatregelen komen in het hbo meer voor dan in wo en het hbo doet ook meer om de taalvaardigheid te bevorderen.

7.1 Prestaties van het stelsel

Basiskwaliteit en excellentie Ook al doet het Nederlandse hoger onderwijs het in internationaal opzicht behoorlijk, topprestaties levert het nauwelijks en er is gebrek aan variëteit en flexibiliteit (OECD, 2007c). Dat is niet verwonderlijk, gezien de wijze waarop het stelsel is ingericht. Hoger onderwijs voor velen en bekostiging per ingeschreven student met prikkels ter beperking van de verblijfsduur leidt eerder tot het streven naar basiskwaliteit dan naar excellentie. Onder invloed van de toenemende internationalisering is sinds enkele jaren de behoefte zich te onderscheiden groter geworden. Die behoefte vertaalt zich in het streven naar excellentie, dat vooral bij universiteiten tegenwoordig hoog in het vaandel staat. Dat streven krijgt vorm in het oprichten van University Colleges, waarvan er inmiddels drie zijn. Daarnaast zijn er tal van honours programs ingericht, die gemotiveerde en getalenteerde studenten kans bieden hun talenten optimaal te ontplooiën.

Excellent onderwijs vergt duidelijke keuzes. Ook moeten duidelijke keuzes gemaakt worden inzake de positionering van de masteropleiding ten opzichte van de bachelor. Als de bachelor ook in het wetenschappelijk onderwijs een volwaardige arbeidsmarkt-kwalificatie moet betekenen, dan is aanpassing van de inhoud van programma's onontkoombaar. Is een wetenschappelijke opleiding daarentegen pas compleet na het afronden van de master, dan heeft ook dat gevolgen voor de inhoud.

Toegankelijkheid Het hoger onderwijs bleek ook dit jaar weer voor meer jongeren toegankelijk, maar de deelname van allochtonen bleef, zeker vergeleken met hun aandeel in de bevolking, achter. De groeiende deelname aan het hoger onderwijs wordt bovendien genuanceerd door het feit dat bijna een kwart van de studenten binnen twee jaar stopt met hun studie. Als het beleid erop gericht is meer mensen hoog op te leiden, dan moeten politiek en onderwijs zich vooral richten op het terugdringen van de uitval in het hoger onderwijs en het opsporen en ontwikkelen van de talenten in allochtone bevolkingsgroepen.

Te lichte programma's De vereiste basiskwaliteit voor opleidingen in het hoger onderwijs is vastgelegd in het accreditatiekader van de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). De onrust over de geringe contacttijd en klachten van studenten

over spookvakken en cadeaupunten wijzen erop dat studenten bezorgd zijn over het niveau van het onderwijs en de lichtheid van het programma. Om de kwaliteit van het hoger onderwijs te verhogen, maar ook om studenten meer te motiveren en te enthousiasmeren, is het zaak het onderwijs te intensiveren. Dat betekent meer contacttijd, meer en betere begeleiding en betere toetsing.

Kwaliteit lerarenopleidingen Al geruime tijd is de kwaliteit van de lerarenopleidingen, in het bijzonder van de pabo's, een punt van zorg. Goed onderwijs staat of valt met de kwaliteit van docenten en dus ook met de kwaliteit van hun opleiders. Het is daarom zaak dat lerarenopleidingen voldoen aan hoge kwaliteitseisen. Dat is in het hbo nog niet het geval: curricula vertonen onderling nog te veel verschillen en de gemeenschappelijke kennisbasis is nog niet op orde.

In 2007 voerde de inspectie diverse onderzoeken uit naar aspecten van de kwaliteit van het stelsel (gerealiseerde contacttijd, spookvakken en cadeaupunten, duur van de master, functioneren van examencommissies, allochtone studenten, de kwaliteit van lerarenopleidingen en groen hoger onderwijs). Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten en geeft een beeld van de stand van zaken in het hoger onderwijs in 2006/2007.

7.2 Feiten en cijfers

Studenten In 2006/2007 stonden bijna 572.000 studenten ingeschreven. Dat is 2,1 procent meer dan het voorgaande studiejaar. Van alle studenten studeert 64 procent in het hbo en 36 procent in het wo. Het hbo groeit sterker (2,7 procent) dan het wo (bijna 1 procent). Het aandeel deeltijdstudenten is 17 procent in het hbo en 6 procent in het wo. De inschrijvingen in de sectoren gezondheidszorg, taal & cultuur en natuur nemen met ongeveer 4 procent toe, economie en gedrag & maatschappij met ongeveer 3 procent. De sector techniek blijft stabiel en de sectoren onderwijs en landbouw dalen met respectievelijk 1 en 3 procent. Dit is conform de trend van de laatste jaren, met uitzondering van de sector onderwijs: na enkele jaren van groei loopt het aantal studenten hier weer terug.

Opleidingen en aanbieders In Nederland verzorgen twintig instellingen universitaire opleidingen en 104 instellingen bieden hbo-opleidingen aan. Iets minder dan de helft van deze 124 aanbieders is bekostigd (tabel 7.2a). Niet-bekostigde instellingen, waarvan de opleidingen zijn geaccrediteerd, mogen erkende diploma's uitreiken. Het aantal aanbieders van opleidingen in het bekostigd hoger onderwijs is de afgelopen jaren hetzelfde gebleven.

Tabel 7.2a Aantal instellingen hoger onderwijs

	wo	hbo	totaal
Bekostigd	13	44	57
Niet-bekostigd	7	60	67
Totaal	20	104	124

Bron: Inspectie van het Onderwijs/CROHO, 2007

Als per opleiding slechts één variant wordt meegeteld, meestal de voltijdse, bieden de instellingen samen bijna drieduizend opleidingen aan. Dat is 5,6 procent minder dan vorig jaar (tabel 7.2b). De opschoning van het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) is hiervoor waarschijnlijk de belangrijkste verklaring. Daarnaast zijn er nog ruim negenhonderd opleidingen oude stijl, vooral wo-bekostigd, en zo'n vijftig associate degree programma's.

Tabel 7.2b Aantal opleidingen hoger onderwijs

	Bacheloropleiding	Masteropleiding	Totaal
hbo-bekostigd	1.064	108	1.172
hbo-aangewezen	336	4	340
wo- bekostigd	430	873	1.303
wo- aangewezen	15	35	50
totaal	1.845	1.020	2.865

Bron: Inspectie van het Onderwijs/CROHO, 2007

Deelname bèta-techniek De deelname aan bèta- en techniekopleidingen stijgt net als voorgaande jaren licht, iets meer dan een half procent, maar minder dan de overige inschrijvingen in het hoger onderwijs. Daardoor verliezen deze opleidingen opnieuw terrein. Van 2002 tot 2006 groeiden bèta-opleidingen met 5 procent, terwijl het totaal van de overige sectoren met meer dan 16 procent groeide. Vooral de groei van techniekopleidingen in het hbo is beperkt: de toename is daar slechts 1,3 procent ten opzichte van 2002. In het wo is de groei 10 procent ten opzichte van 2002. Vooral in het wo trekt de deelname het laatste jaar flink aan. Gezien de noodzaak van meer hoger opgeleiden in de sector techniek is de geringe groei in het hbo zorgelijk.

7.3 De kwaliteit van opleidingen

Het accreditatiestelsel, gestart in 2003, waarborgt de basiskwaliteit van het hoger onderwijs. Alle opleidingen moeten eens in de zes jaar geaccrediteerd worden, anders verliezen zij hun recht op financiering en worden hun diploma's niet langer erkend. Accreditatie geeft op het niveau van de opleiding informatie over de kwaliteit van het onderwijs, maar door de systematiek (een ja/nee beslissing) is het beeld van de kwaliteit weinig gedifferentieerd. De scores op 21 facetten van kwaliteit dragen ook weinig bij aan een gedifferentieerd beeld, omdat ze meestal in de categorieën 'voldoende' of 'goed' vallen. In het huidige accreditatiestelsel kunnen geen uitspraken gedaan worden over de kwaliteit van afzonderlijke instellingen op een manier die vergelijkbaar is met andere sectoren van het onderwijs.

Nieuwe opleidingen doorlopen de toets nieuwe opleidingen (TNO). Dat een nieuwe opleiding alleen op papier wordt beoordeeld, houdt een risico voor de kwaliteit in. Een nieuwe opleiding heeft na de eerste beoordeling zes jaar de tijd om aan te tonen dat het

positieve TNO-resultaat terecht was. Pas zes jaar na de toets doorloopt een opleiding het reguliere accreditatieproces, een lange periode voor een opleiding die nog van start moet gaan. Dit is een risico voor de kwaliteit.

7.3.1 Basiskwaliteit

In 2007/2008 accrediteerde de NVAO 487 opleidingen, 271 bacheloropleidingen en 216 masteropleidingen (tabel 7.3.1a). Op het totaal van 2.865 opleidingen is nu de basiskwaliteit van 1.264 opleidingen onderzocht. In 2006/2007 is slechts aan vier opleidingen accreditatie onthouden.

Tabel 7.3.1a Positief geaccrediteerde opleidingen 2006/2007

Soort opleiding	Aantal
Hbo bachelor	164
Wo bachelor	107
Hbo master	28
Wo master	188
Totaal	487

Bron: NVAO-database, 2007

Elke geaccrediteerde opleiding is beoordeeld op 21 facetten van kwaliteit. Elk facet wordt op een vierpuntsschaal beoordeeld: onvoldoende, voldoende, goed of excellent. Het uiteindelijke oordeel heeft de vorm van een ja/nee beslissing. Tabel 7.3.1b laat zien hoe de scores op de 21 facetten van 487 geaccrediteerde opleidingen zijn verdeeld.

Tabel 7.3.1b Scores kwaliteit in percentage en aantal, geaccrediteerde opleidingen

	Hbo bachelor n=164	Wo bachelor n=107	Hbo master n=28	Wo master n=188	Totaal n=487
onvoldoende	0,4	0,3	0,3	0,4	38
voldoende	57,1	82,0	50,4	77,3	7.057
goed	42,1	17,0	47,1	21,4	2.928
excellent	0,4	0,7	2,2	0,9	78
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	10.101

Bron: Choice, 2007 (bewerkt door de Inspectie van het Onderwijs)

In 2005/2006 was 1 procent van de scores 'excellent' en 1 procent 'onvoldoende'. Dit jaar zijn die percentages nog lager. De breedte van de schaal wordt kennelijk nauwelijks gebruikt en dat leidt tot een weinig informatief en ongedifferentieerd beeld. Daar komt bij dat de VBI's (Visiterende en Beoordelende Instanties) verschillende definities voor goed en voldoende hanteren. Er is dus weinig op te maken uit de verschillen tussen die categorieën.

7.3.2 Excellentie

Bijzondere kwaliteit De geaccrediteerde opleidingen van universiteiten en hogescholen in Nederland beschikken over basiskwaliteit. Dat constateerden ook internationale deskundigen die in opdracht van de OECD (OECD, 2007c) de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs onderzochten. Zij stellen dat het onderwijs op orde is, maar dat de middelmaat regeert en dat er onvoldoende differentiatie en onderlinge competitie is. Universiteiten en hogescholen zijn zich daarvan bewust en streven er naar excellentie vorm te geven. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een toename van het aanbod in honours programs en University Colleges en uit hogere eisen waar studenten aan moeten voldoen.

De NVAO stimuleert opleidingen zich te onderscheiden door erkenning te vragen voor een bijzonder kwaliteitskenmerk of door bijzondere kwaliteit te laten vaststellen. Een bijzonder kwaliteitskenmerk is inmiddels toegekend aan zes bacheloropleidingen, waaronder een opleiding Chemie vanwege het kenmerk 'duurzame ontwikkeling'. Een bacheloropleiding Fysiotherapie verwierf het predicaat 'bijzondere kwaliteit', hetgeen betekent dat de kwaliteit over de hele linie goed is en op enkele facetten excellent.

Factoren bekend De roep om excellentie klinkt al enkele jaren, maar het perspectief verschuift. Vijf jaar geleden werd excellentie vooral door de politiek in verband gebracht met toptalent, topopleidingen en strenge selectie. Mede onder invloed van de commissie 'Ruim baan voor talent' (Commissie Ruim Baan voor Talent, 2007) gaat het inmiddels meer om differentiatie en matching: de juiste student op de juiste plaats. Het primaat ligt nu bij het onderwijs, dat voor iedereen van uitzonderlijk hoge kwaliteit moet zijn. De factoren voor excellent onderwijs zijn bekend: kleinschaligheid en goede, gemotiveerde docenten die hun studenten intensief begeleiden en eisen stellen (Commissie Ruim Baan voor Talent, 2007). Deze factoren bepalen ook het studiesucces van allochtone studenten. Omdat deze factoren breed bekend zijn, moet het mogelijk zijn het algehele niveau van het onderwijs te verhogen, vooral omdat zowel studenten als de NVAO wijzen op de lichtheid van programma's.

De ruime interpretatie van het begrip 'excellentie' kan ten koste gaan van de aandacht voor toptalent. Het hoger onderwijs moet echter ook onderwijs voor uitzonderlijk getalenteerde studenten blijven ontwerpen en blijven zoeken naar mogelijkheden om ook hen uit te dagen.

7.3.3 Professionele masters

Zoals alle opleidingen in het hoger onderwijs, vallen ook hbo-masters onder de accreditatieplicht. De NVAO heeft 130 hbo-masters (nieuwe en 'oude') beoordeeld. In april 2007 heeft ruim de helft de toets nieuwe opleidingen doorlopen, de andere helft is geaccrediteerd.

De geaccrediteerde hbo-masters komen vooral uit de sectoren gedrag en maatschappij en kunst en in mindere mate uit de economische sector. Meestal gaat het om oude opleidingen die omgevormd zijn naar een master, zoals de voortgezette eerstegraads lerarenopleidingen. Deze opleidingen werden ook in het visitatiestelsel beoordeeld en zijn dus al vele jaren betrokken bij een systeem van externe kwaliteitszorg. De nieuwe hbo-masters hebben pas kortgeleden hun intrede gedaan in het stelsel en doorlopen de toets nieuwe opleidingen van de NVAO.

Toets nieuwe opleiding Meestal voert de NVAO de toets nieuwe opleiding (TNO) zelf uit: zij stelt panels samen of laat de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) panels samenstellen. De TNO is uitgebreider dan de accreditatie en de beoordeling is lastiger: het gaat immers om een beoordeling vooraf van een nieuw type opleiding. Er is nog geen algemeen idee van wat een hbo-master in de praktijk precies inhoudt, vooral wat de onderzoekscomponent betreft. Mede door de NVAO-beoordelingen wordt het beeld duidelijker. Terwijl in 2005 nog bijna de helft van de aanvragen voor de TNO werd afgewezen, is dat nu nog maar een kwart. Instellingen begrijpen steeds beter wat een hbo-master inhoudt en welke eisen het doorlopen van de toets stelt.

De hbo-masters die de TNO hebben doorlopen zijn echte, nieuwe masters, zoals de opleiding advanced nursing practice. Opleidingen die de TNO met succes hebben doorlopen, zijn aan de maat wat betreft doelstellingen, programma, inzet personeel, voorzieningen interne kwaliteitszorg en condities voor continuïteit.

Kwaliteit hbo-masters De NVAO onderzocht de beoordeling van hbo-masters in de afgelopen drie jaar. Positief zijn de ontwikkelingen in de rol van lectoren en de toemende samenwerking met universiteiten en instellingen in het buitenland. De hbo-master doet zijn naam eer aan, net als de wo-master. De masteropleidingen zijn gelijkwaardig maar niet gelijk, omdat de oriëntatie anders is. Men spreekt ook wel van de professionele master. Vaak is het personeel nog onvoldoende gekwalificeerd. Zo zijn er bijvoorbeeld te weinig gepromoveerde docenten. Het hbo-veld erkent dat het personeel en het personeelsbeleid zwakke punten van de hbo-masters zijn en dat hier nog een slag moet worden gemaakt, waarbij een belangrijke rol voor lectoren is weggelegd. Het is immers hun taak de professionalisering te bevorderen en vakkennis te vergroten. Andere tekortkomingen zijn onvoldoende samenhang in het programma en onvoldoende garantie met betrekking tot het niveau. Ook de studielast vereist aandacht. In de hbo-master gaat het vaak om studenten die de opleiding volgen naast hun reguliere baan. Soms zijn er maar twee of drie contacturen per week, terwijl studenten contacttijd ervaren als een belangrijk aspect van onderwijskwaliteit. De NVAO constateerde verder dat de onderzoekscomponent vaak nog onvoldoende is uitgewerkt.

7.4 Lerarenopleidingen

Al geruime tijd is de kwaliteit van lerarenopleidingen een punt van zorg. Dat geldt in het bijzonder voor de pabo's waar volgens de laatste visitatie op sommige aspecten de kwaliteit tekortschiet (HBO-raad, 2003). Lerarenopleidingen hebben de taak goedopgeleide docenten af te leveren, die in staat zijn hun onderwijs up-to-date te houden en dat vereist de nodige innovatiekracht. Daarom zijn juist de lerarenopleidingen bereid hun eigen onderwijs te vernieuwen.

Deze bereidheid is soms zo groot dat wanneer de ene verandering nog maar ten dele is geïmplementeerd de volgende zich al aandient. Dat gaat ten koste van de borging van het niveau en leidt tot klachten vanuit de samenleving.

Er zijn verschillende initiatieven genomen om de kwaliteit van de lerarenopleidingen te verbeteren. Soms kwamen die vanuit de opleidingen zelf (Expertgroep Kwaliteit Lerarenopleidingen Primair Onderwijs, 2004; Kennisbasis tweedegraadslerarenopleidingen), soms werkten de opleidingen samen met het ministerie van OCW. Hieronder komen twee initiatieven aan de orde: de Beleidsagenda Lerarenopleidingen 2005-2008 en de kwaliteitsborging van Opleiden in de school.

7.4.1 Effecten van de Beleidsagenda lerarenopleidingen

Verbetering lerarenopleidingen De kwaliteit van lerarenopleidingen staat meer in de belangstelling dan die van andere opleidingen, zeker wanneer twijfels ontstaan over het niveau van aanstaande docenten of wanneer een lerarentekort dreigt. De samenleving is zich bewust van de belangrijke rol die docenten hebben in goed onderwijs. Goed onderwijs is van belang voor de hoogwaardige kennissamenleving die Nederland hoopt vorm te geven. Daarnaast verlangt iedere burger voor zijn kind goed onderwijs waarin het al zijn talenten kan ontplooien. Het is daarom verontrustend dat aanmeldingen bij hbo- en universitaire lerarenopleidingen al twee jaar teruglopen en dat er twijfel is over de kwaliteit van de opleidingen. Dat geldt in het bijzonder voor de pabo's, die negatief in het nieuws zijn geweest vanwege het lage niveau van reken- en taalvaardigheid van hun studenten. Naar aanleiding van de alarmerende berichten hebben ministerie, universiteiten en hogescholen de handen ineen geslagen en afspraken gemaakt over de verbetering van de kwaliteit van lerarenopleidingen. Deze afspraken zijn vastgelegd in de Beleidsagenda Lerarenopleidingen 2005-2008. In deze periode wordt gewerkt aan een aantal thema's met het doel de kwaliteit te verhogen. Het betreft de kwaliteit van de instroom, EVC-procedures, het ho-niveau en de bekwaamheidseisen, examinering, opleiden in de school, lerarenopleiders en kwaliteitszorg (OCW, 2005).

Kwaliteitsimpuls De Beleidsagenda heeft een looptijd van drie jaar: eind 2008 dienen de afspraken te zijn gerealiseerd. Op verzoek van de staatssecretaris heeft de inspectie een monitor uitgevoerd, waarbij zij is nagegaan welke producten zijn ontwikkeld en in hoeverre zij zijn geïmplementeerd. Eind 2007, toen ruim tweederde deel van het traject was afgelegd, constateerde de inspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2008f) dat de Beleidsagenda een kwaliteitsimpuls heeft gevormd voor alle lerarenopleidingen. Verder zijn de afgesproken producten, op een enkele na, opgeleverd. Dat wil zeggen dat er uitstroomprofielen zijn beschreven voor de diverse lerarenopleidingen en dat kwaliteitsstandaarden zijn opgesteld voor toetsing en examinering, EVC-procedures, werkplekieren en kwaliteitszorg. Ook zijn plannen voor nieuwe masteropleidingen ontwikkeld en zijn regionale en expertisecentra van start gegaan. Om de kwaliteit van de instroom te verhogen hanteren de pabo's sinds 2006 een verplichte reken- en taaltoets. Het totaalbeeld van de implementatie van de producten is minder eenduidig: er is verschil in de mate waarin kwaliteitsverbeteringen zijn doorgevoerd. Die verschillen doen zich voor tussen de drie betrokken typen lerarenopleidingen: pabo's, tweedegraads lerarenopleidingen en de universitaire lerarenopleidingen.

Pabo's Het curriculum van een deel van de pabo's zal in 2008 niet volledig op orde zijn, noch zal er sprake zijn van een goede uitvoeringspraktijk.

Voor deze groep is de tijd voor implementatie van de afspraken te kort, ondanks het feit dat voor een groot deel werd voortgebouwd op onderwerpen die al bij de visitatie in 2003 werden aangemerkt als verbeterpunten. De pabo's hebben veel tijd en energie moeten besteden aan de invoering van de taal- en rekentoets, en aan de remediëringsactiviteiten die daarmee samenhangen. Dit ging soms ten koste van aandacht voor andere thema's. Daar komt bij dat het landelijk ontwikkelde uitstroomprofiel te weinig sturend is geweest, waardoor de curricula te zeer van elkaar blijven verschillen. De vakinhoudelijke component in het uitstroomprofiel is niet gezamenlijk uitgewerkt en vastgelegd. Hierdoor blijft er spanning bestaan tussen vak- en beroepskwalificaties en is, mede door het achterblijven van de kwaliteit van de toetsing en examinering, het hbo-niveau van de toekomstige docenten nog onvoldoende geborgd.

Tweedegraads lerarenopleidingen De tweedegraads lerarenopleidingen investeerden in de ontwikkeling van een vakinhoudelijke kennisbasis, maar dit al lopende initiatief werd vertraagd omdat het niet expliciet deel uitmaakte van de Beleidsagenda. Een vakinhoudelijk kader draagt bij aan meer overeenkomsten tussen curricula van verschillende hogescholen. De opleidingen zijn al een eind gevorderd met de invoering van een nieuw curriculum, al is het probleem van maatwerktrajecten die volgen op een goede EVC-procedure nog niet opgelost. Een deel van de opleidingen zal in 2008 nog geen actueel en flexibel curriculum hebben.

Universitaire lerarenopleidingen De universitaire lerarenopleidingen zullen naar verwachting in 2008 een nieuw curriculum hebben dat dan bijna volledig ingevoerd is. Dankzij de kleinschaligheid en de gekozen aanpak, waarbij ontwikkeling en implementatie door dezelfde groep is uitgevoerd, zullen de curricula op één lijn liggen. De vakinhoud is gezamenlijk vastgelegd, evenals het uitstroomprofiel.

Hoewel de lerarenopleidingen een eind op weg zijn met de uitvoering van afspraken uit de Beleidsagenda, is een aantal zaken nog niet volledig gerealiseerd. In 2005 spraken alle partijen af dat de doelstellingen in 2008 bereikt zouden zijn, maar eind 2007 bleek dat dit niet voor alle lerarenopleidingen het geval zal zijn. De beoogde kwaliteitsslag is dus nog niet volledig gemaakt en dat is te betreuren, gezien de urgentie van het probleem. De kwaliteit van het onderwijs is in het geding; daarop wijzen onder meer de rapporten van Dijsselbloem (Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen, 2008) en Rinnooy Kan (Commissie Leraren, 2007). Goed onderwijs staat of valt met de kwaliteit van docenten. Het is daarom zaak dat lerarenopleidingen voldoen aan hoge kwaliteitseisen. Dat is in het hbo nog niet overal het geval.

7.4.2 Leren op de werkplek: opleiden in de school

De overheid stimuleert opleiden in de school, ook financieel, en hecht veel belang aan deze nieuwe vorm van opleiden vanwege het toekomstig lerarentekort. Lerarenopleidingen en scholen hebben de laatste jaren geëxperimenteerd met allerlei vormen van opleiden en samenwerken. Trajecten waarin een belangrijk deel van de opleiding van studenten in de school plaatsvindt, worden voor lerarenopleidingen steeds belangrijker. Bewindslieden, adviesraden en toezichthouders stellen echter ook vragen over de voorwaarden waaronder dit type opleiding vorm krijgt. Het is immers niet vanzelfsprekend dat scholen voldoende toegerust zijn voor deze nieuwe taak.

De inspectie is samen met de NVAO (Inspectie van het Onderwijs & NVAO, 2007a; 2007b; 2007c) nagegaan hoe de kwaliteitsborging van opleiden in de school vorm krijgt. Omdat uiteindelijk de hogeschool of universiteit een diploma afgeeft en verantwoordelijk is voor de kwaliteit van de opleiding, is het onderzoek gericht op de lerarenopleidingen die dit opleidingstraject aanbieden. Vanuit hun perspectief is onderzocht hoe de lerarenopleiding de kwaliteit van het opleiden garandeert.

Risico's voor kwaliteitsborging Veel van de betrokken scholen zien in het opleiden in de school een meerwaarde. Professionalisering van zittend personeel, ontwikkeling van een lerende en innovatieve houding en verbetering van (coachings-)vaardigheden ervaren de opleidingsscholen als belangrijk. Wel moeten alle partijen nog wennen aan de nieuwe vorm van opleiden. En de daartoe benodigde inzet van opleiders en studenten overtreft de reguliere werkzaamheden. Daarnaast levert experimenteren altijd risico's voor kwaliteitsborging op. Die liggen op het gebied van het opleidingsprogramma, inzet van het personeel en continuïteit en interne kwaliteitszorg.

Borging inhoud programma Een knelpunt is het curriculum voor opleiden in de school. Ook al liggen opleidingskaders vast en zijn modules of opdrachten ontwikkeld, het individuele programma ligt niet vast. Studenten geven in de praktijk hun eigen leerproces vorm. Dat vraagt om borging op individueel niveau: komen alle onderdelen die nodig zijn (vakdidactisch, pedagogisch en onderwijskundig) aan bod en hoe wordt dat gecontroleerd? Ook de vakinhoud vormt een punt van zorg, vooral bij trajecten van (deeltijd)studenten in het tweedegraadsgebied die vaak een maatwerkprogramma doorlopen. Flexibele programma's op individueel niveau zijn kostbaar en vergen een andere inrichting van het curriculum.

Inzet personeel en continuïteit Een opleidingsprogramma heeft kans van slagen als voldoende studenten opleiden in de school als een goede opleidingsmogelijkheid zien, maar de vaak geringe schaalgrootte is een knelpunt. Bij tegenvallende studentenaantallen moeten instellingen en scholen voorzieningen in stand houden voor een handjevol studenten en dat is niet zinvol. Tegenvallende studentenaantallen kunnen leiden tot minimaal ingevulde voorzieningen en onvoldoende kwaliteit van begeleiding.

Interne kwaliteitszorg In het algemeen is er nog geen sluitende en cyclische structuur voor de borging van kwaliteit van het opleiden. Momenteel is de borging vooral gericht op de kwaliteit van deelterreinen. Een overeenkomst legt bijvoorbeeld afspraken vast over taken, rollen en verantwoordelijkheden van betrokkenen en beschrijft beoordelingsprocedures en programma-inhouden. Maar dit is slechts een eerste stap in het borgingsproces. Het bewaken van afspraken in de praktijk moet nog verankerd raken in de opleidingschool, als onderdeel van de totale kwaliteitszorg. Opleiden in de school vraagt van studenten, opleiders en personeel van opleidingsscholen een grote bereidheid om knelpunten het hoofd te bieden.

Kwaliteitsrisico's opleidingsschool In opleidingsscholen geven leraren in opleiding onderwijs. Dat is ook zo in stages en duale opleidingstrajecten, maar bij opleiden in de school is de rol van nog niet bevoegde leraren groter. Zeker als het lerarentekort toeneemt, bestaat de kans dat studenten meer dan verantwoord is worden ingezet. Dit kan gevolgen hebben voor de kwaliteit van het opleidingstraject, maar ook voor de kwaliteit van het onderwijs in de opleidingsscholen.

7.5 Groen hoger onderwijs

Minder studenten Het aantal studenten in het hoger agrarisch onderwijs daalt al enkele jaren. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft de inspectie gevraagd te verkennen wat de gevolgen hiervan zijn voor de innovatiekracht van de agrarische sector. Tabel 7.5a laat zien dat tussen 2002 en 2003 nog sprake was van een stijging van het aantal ingeschreven studenten, maar dat vervolgens een daling inzette.

Tabel 7.5a Aantal ingeschreven studenten agrarisch hbo, 2002 – 2006

	2002	2003	2004	2005	2006
Christelijk Agrarische Hogeschool	1.166	1.238	1.305	1.332	1.215
HAS Den Bosch	1.428	1.465	1.438	1.453	1.434
Hogeschool Inholland Delft	963	964	868	788	689
Van Hall Larenstein	4.341	4.417	4.216	4.093	4.098
Stoas Hogeschool	776	862	949	908	858
Totaal	8.674	8.946	8.776	8.574	8.294

Bron: HBO-raad / Inspectie van het Onderwijs, 2007

Het aandeel van het groene onderwijs in het hbo is inmiddels gedaald tot onder de 2 procent. Vooral plantkunde en voedingsmiddelentechnologie lijden onder een gebrek aan belangstelling. In het agrarisch wo zijn studentenaantallen over de periode 2002-2006 juist gestegen (tabel 7.5b): het aantal ingeschreven studenten aan de WUR ging van 4.046 studenten in 2002 naar 4.461 in 2006.

Tabel 7.5b Aantal ingeschreven studenten agrarisch wo, 2002 – 2006

	2002	2003	2004	2005	2006
BSc-opleidingen	1.035	1.507	1.878	2.116	2.285
MSc-opleidingen	592	1.339	1.586	1.747	1.827
Ongedeelde opleidingen	2.310	1.517	903	479	215
Overig	109	124	99	91	134
Totaal	4.046	4.487	4.466	4.433	4.461

Bron: Afdeling kengetallen WUR, 2007

De daling van studentenaantallen doet zich vooral voor in het agrarisch hbo, en dan in het bijzonder in de land- en tuinbouwopleidingen en de voedingsmiddelentechnologie. In het wo nemen de studentenaantallen toe, hoewel de plantkundigen schaars blijven.

Geen aantasting innovatiekracht Van een deel van de afgestudeerden (buitenlandse studenten, studenten tropische landbouw en cultuurtechniek) is het de vraag of en zo ja wanneer zij beschikbaar komen voor de Nederlandse arbeidsmarkt. De werkgelegenheid in de agrarische sector blijft dalen en een toenemend aantal afgestudeerden is werkloos of werkt in een andere sector. Dit weerspreekt de stelling dat de daling van studentenaantallen een bedreiging zou vormen voor de innovatiekracht in de agrarische sector. Veel ondernemers in de agrarische sector zien wet- en regelgeving en de beschikbaarheid van financiële middelen als grotere belemmeringen dan het tekort aan hoger opgeleiden. Dat relativeert de veronderstelde problemen. De verwachting is wel dat de vraag naar hoger opgeleiden in sommige delen van de agrarische sector zal toenemen door schaalvergroting, internationalisering en voortschrijdende technologische ontwikkelingen binnen bedrijven. Het hoeft daarbij echter niet altijd om afgestudeerden uit het groene hoger onderwijs te gaan.

Vergelijking met overig hoger onderwijs Accreditatiescores, studentenoordelen en andere gegevens wijzen er niet op dat de kwaliteit van het hoger agrarisch onderwijs lager is dan die van het hoger onderwijs in het algemeen. Uit de accreditatiescores van zeshonderd bacheloropleidingen blijkt dat het patroon bij de 31 groene opleidingen in grote lijnen overeenkomt met dat van de overige opleidingen. Als de studentoordelen over de groene bachelor- en masteropleidingen afgezet worden tegen de studentoordelen over alle opleidingen, scoort het groene onderwijs iets positiever dan het overige onderwijs. Een derde van de voltijdstudenten aan een agrarische opleiding in het hbo vindt de opleiding qua niveau niet uitdagend genoeg (Ramaekers, 2007), maar ook dit beeld wijkt niet sterk af van het hoger onderwijs als geheel. Uit de HBO-monitor blijkt namelijk ook dat van alle hbo-voltijdstudenten zelfs 38 procent het niet eens is met deze stelling. Volgens de WO-monitor 2004/2005 (Allen e.a., 2007) vindt een vergelijkbaar percentage wo-studenten de moeilijkheidsgraad van de opleiding te laag. Een te geringe uitdaging en moeilijkheidsgraad is dus een probleem voor een aanzienlijk deel van de studenten in het agrarische, maar ook in het gehele hoger onderwijs.

7.6 Kwaliteit van aspecten van het stelsel

In 2007 deed de inspectie onderzoek naar aspecten van de kwaliteit van het stelsel, zoals contacttijd, spookvakken en cadeaupunten, de duur van de master en het functioneren van examencommissies.

7.6.1 Onderwijstijd

Op verzoek van de minister onderzocht de inspectie de onderwijstijd in het hoger onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2007i), in het bijzonder de gemiddeld per week geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd in het bekostigd onderwijs. Hierbij speelt het begrip 'contacttijd' een belangrijke rol: de tijd waarbij een docent fysiek aanwezig is bij onderwijsactiviteiten. De overige onderwijstijd bestaat uit zelfwerkzaamheid en stage, waarbij de docent wel een rol speelt maar niet fysiek aanwezig is.

Geprogrammeerde onderwijstijd Zowel hbo als wo programmeren gemiddeld per week 36 klokuren onderwijstijd. In het eerste studiejaar programmeren opleidingen gemiddeld per week dertien klokuren contacttijd (41 procent van de hbo-opleidingen en 34 procent van de universiteiten bevinden zich rond dit gemiddelde). Ruim een kwart van de opleidingen programmeert meer dan vijftien klokuren per week, terwijl een derde minder dan tien klokuren programmeert.

In de loop van de studie neemt de contacttijd af naar ongeveer zes uren in het laatste studiejaar, terwijl de tijd voor zelfwerkzaamheid en stage toeneemt. Dit past bij het streven van veel opleidingen om studenten een groeiende verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces te geven. Bovendien verschuift vooral in het hbo het accent in de loop van de studie naar het opdoen van praktijkervaring. Er zijn grote verschillen tussen opleidingen en de verhouding tussen contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage verschilt per onderwijssector.

Gerealiseerde onderwijstijd De gerealiseerde onderwijstijd, zoals studenten die ervaren, is in het hbo en het wo ongeveer gelijk. Het totaal aantal uren loopt op naarmate de studie vordert: van 35 (hbo) tot 33 (wo) uur per week in het eerste studiejaar, naar ruim 43 in het laatste jaar van de studie. Die stijging is het gevolg van een groeiend aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage. De gerealiseerde contacttijd bedraagt volgens studenten in het eerste jaar gemiddeld achttien uur voor het hbo en zestien voor het wo. Het aantal contacturen neemt in de loop van de studie af: in het hbo naar gemiddeld negen uur per week, in het wo naar tien uur per week. De gerealiseerde onderwijstijd verschilt per onderwijssector.

Lesuitval In het hbo hebben studenten meer last van lesuitval (niet-gerealiseerde contacttijd) dan in het wo. Ruim driekwart van de eerstejaars hbo-studenten zegt dat de lesuitval 10 procent of minder bedraagt, in het tweede en derde jaar geldt dat voor twee derde van de studenten, in het vierde jaar voor ruim 70 procent. Dit betekent echter wel dat een kwart tot een derde van de hbo-studenten lesuitval van méér dan 10 procent ondervindt. In het wo wordt in alle jaren door ongeveer 5 procent van de studenten een lesuitval van 10 procent of meer gemeld, terwijl 95 procent van de wo-studenten aangeeft dat de lesuitval 10 procent of minder bedraagt.

De intensiteit van het onderwijs, vooral in het eerste en tweede jaar van een opleiding, is essentieel om studenten te motiveren en enthousiasmeren voor hun studie. In zijn beleidsreactie op het onderzoek greep de minister de resultaten aan om samen met onderwijsinstellingen een aanpak te ontwikkelen om tot betere prestaties te komen. Inmiddels hebben enkele instellingen het initiatief genomen om de contacttijd te vergroten.

7.6.2 Spookvakken en cadeaupunten

Op verzoek van de minister deed de inspectie onderzoek naar spookvakken en cadeaupunten (Inspectie van het Onderwijs, 2007c). De inspectie definieert spookvakken als studieonderdelen waarbij studenten studiepunten krijgen zonder dat onderwijs is aangeboden en zonder dat tentaminering plaatsvond. Cadeaupunten zijn studiepunten waar geen evenredige studie-inspanning tegenover staat. Een ECTS-studiepunten, en dus ook een cadeaupunt, staat gelijk aan 28 studie-uren.

De wettelijke basis voor het onderzoek ligt in twee artikelen van de Wet op het Hoger Onderwijs en het Wetenschappelijk Onderzoek (artikel 7.4, dat de studielast van opleidingen omschrijft en artikel 7.14, dat stelt: 'Het instellingsbestuur draagt zorg voor een regelmatige beoordeling van de onderwijs- en examenregeling en weegt daarbij, ten behoeve van de bewaking en zo nodig bijstelling van de studielast, het tijdsbeslag dat daaruit voor de studenten voortvloeit').

Geen aanwijzingen voor spookvakken De inspectie onderzocht de spookvakken samen met de auditdienst van het ministerie van OCW door een audit uit te voeren bij zes opleidingen. Klachten, signalen en berichten van klokkenluiders uit de laatste jaren zijn opnieuw tegen het licht gehouden. De conclusie was dat er in het verleden voorvallen waren waarop de omschrijving spookvakken van toepassing is, maar dat er geen aanwijzingen zijn dat spookvakken nu op een schaal van enige betekenis voorkomen.

Cadeaupunten Volgens studenten komen cadeaupunten op grote schaal voor. De 'lichtheid' van studieonderdelen wordt echter vaak wel gecompenseerd door studieonderdelen waarvoor studenten meer studie-inzet leveren dan het aantal studiepunten dat er tegenover staat. Over het gehele bekostigde bacheloronderwijs is de netto uitkomst ongeveer een halve cadeaupunt per student per jaar (hbo: 0,7; wo: 0,1 op een totaal van zestig ECTS per jaar).

Sectoren verschillen in lichte en zware studieonderdelen. Volgens studenten geeft de hbo-sector Economie netto gemiddeld 1,4 cadeaupunt per student per jaar en de wo-sector Gedrag en Maatschappij 1,5. Daar staat tegenover dat studenten in de wo-sector Techniek per jaar 2,1 studiepunten meer studietijd besteden dan de nominale studietijd voor de betreffende studieonderdelen.

Redenen De belangrijkste redenen voor het ontvangen van cadeaupunten liggen in de aard van de contacturen (te weinig contacturen, te weinig voorbereiding vereist), op het gebied van toetsing (te gemakkelijk, te beperkte toetsing en opdrachten) of zij betreffen de vakinhoud (te gemakkelijke stof/teksten, vak niet interessant genoeg). Daarbij geldt het ontbreken of uitvallen van contacturen vaker als reden voor cadeaupunten in het hbo en kunnen relatief makkelijk verkregen punten in het wo eerder worden toegeschreven aan het niveau van toetsing/opdrachten en het niveau van stof/teksten. De extratijdvakken in het wo hebben vooral betrekking op het niveau van de stof, de toetsing en de opdrachten. In het hbo daarentegen worden extratijdvakken vooral toegeschreven aan communicatie, begeleiding en beoordeling door de docent. De inspectie stelde vast dat zowel in het geval van cadeaupunten als van extratijdvakken sprake is van een studieomgeving die niet optimaal is wat betreft contacttijd, begeleiding en toetsing. De inspectie ziet in de resultaten van het onderzoek naar cadeaupunten een reden voor het verzwaren van onderwijsprogramma's waar dat nodig is.

7.6.3 De eenjarige master

Vertegenwoordigers van eenjarige masteropleidingen (alfa- en gammaopleidingen) in het wetenschappelijk onderwijs gaven in eerder onderzoek van de inspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2007b) aan dat zij de opleiding te kort vinden om studenten op het gewenste niveau te brengen.

Op verzoek van het ministerie onderzocht de inspectie daarom of de meest relevante actoren (universiteiten, studenten, afgestudeerden en werkgevers) inderdaad problemen ervaren die te herleiden zijn tot de duur van masteropleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 2008e). Werkgevers en afgestudeerden blijken geen klachten te hebben die te relateren zijn aan de duur van de masteropleiding. In de relatie met omringende landen zijn de problemen op dit moment beperkt tot enkele knelpunten met de erkenning van diploma's door Vlaanderen.

Geen eenduidige problematiek Vanuit het perspectief van het onderwijs zijn er wel knelpunten met eenjarige masteropleidingen, maar niet bij alle eenjarige opleidingen. Waar dat wel zo is, verschillen de problemen in aard en omvang. Er kunnen bijvoorbeeld problemen ontstaan bij noodzakelijk veldonderzoek in het buitenland, ook kan de opbouw van het programma logistiek lastig zijn te realiseren. Generieke verlenging van de cursusduur is echter niet de goede aanpak. Er staan ook andere wegen open om specifieke knelpunten te verminderen.

Keuzes Soms kunnen opleidingen duidelijker keuzes maken ten aanzien van het doel en de positionering van de masteropleiding in samenhang met de bacheloropleiding. Gaat het om een masteropleiding die de afgestudeerde algemene academische vorming biedt of moet de master meer specialistische verdieping geven? Moet de master de student volledig klaargestoomd op de arbeidsmarkt afleveren of is de master een inleiding en moet verder leren in de beroepspraktijk plaatsvinden? Een duidelijke keuze vermindert de druk op het programma. Dat verschillende opleidingen verschillende keuzes maken, komt bovendien de differentiatie in het stelsel ten goede. In aansluiting op de strategische agenda voor het hoger onderwijs is het zeker belangrijk dat instellingen in hun voorlichtingsmateriaal en bij de werving en selectie helder zijn over hun keuzes en informatie geven die vergelijking tussen opleidingen mogelijk maakt.

Vergroten motivatie Bacheloropleidingen hebben soms ruimte voor verhoging van de moeilijkheidsgraad en verzwaring van de studielast. Die zouden ze (beter) moeten benutten. In samenhang hiermee zouden instellingen aanvullende maatregelen moeten treffen om de motivatie en studie-inzet van studenten te vergroten. Daartoe is inmiddels al het nodige in gang gezet. De intensivering van de bacheloropleiding is ook tot prioriteit verheven in de strategische agenda voor het hoger onderwijs.

Verlenging In principe staat voor alle eenjarige masteropleidingen de weg open van verlenging via de NVAO-procedure. Hoewel de criteria relatief zwaar zijn, is de procedure adequaat. Artikel 7.4a van de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek staat echter alleen verlenging met zestig ECTS-punten toe. In sommige gevallen is uitbreiding van de nominale opleiding met bijvoorbeeld dertig ECTS-punten echter voldoende om de knelpunten op te lossen.

Internationaal perspectief Vanuit internationaal perspectief is het van belang er voor te zorgen dat binnen afzienbare tijd goede vergelijkingen mogelijk zijn van het gerealiseerde niveau, zodat de afhankelijkheid van vergelijkingen van stelsels en nominale opleidingsduur afneemt. Daarnaast is het belangrijk ontwikkelingen in het buitenland goed te volgen, deels omdat stelsels in belangrijke landen als Duitsland en Vlaanderen nog in ontwikkeling zijn en deels omdat er landen zijn waar het merendeel van de masteropleidingen tweejarig is (Verenigde Staten, Scandinavië).

Er was het afgelopen jaar veel aandacht voor vragen over de studie-inzet van studenten en de zwaarte en moeilijkheidsgraad van opleidingen. Wat de masteropleiding betreft, constateert de inspectie dat deze enerzijds te kort wordt gevonden, terwijl er anderzijds soms ruimte aanwezig is voor verhoging van de moeilijkheidsgraad en verzwaring van de studielast. Mogelijke verklaringen zijn dat beide fenomenen niet tegelijkertijd voor dezelfde opleiding gelden, dat de ruimte toch vooral in de bacheloropleiding aanwezig is en niet in de master, of dat studenten of afgestudeerden hun mening formuleren vanuit het idee dat naast de opleiding voldoende tijd moet overblijven voor werk en andere activiteiten.

7.6.4 Het functioneren van examencommissies

Examencommissies zijn een belangrijke schakel in de kwaliteitsborging van de examens en horen garant te staan voor de waarde van diploma's. In 2007 onderzocht de inspectie het functioneren van examencommissies in een representatieve steekproef.

Variëteit in functioneren De omvang en samenstelling van commissies verschillen sterk. Twee derde van de examencommissies hebben drie tot vijf leden, een kleine minderheid heeft een of twee leden of juist meer dan tien leden, met een uitschieter van 123 leden. In de helft van de gevallen maakt het management deel uit van de examencommissie. Eerder hebben de inspectie en de Onderwijsraad gewaarschuwd voor het risico van belangenverstrengeling, maar de overgrote meerderheid van commissies (98 procent) neemt naar eigen zeggen besluiten zonder druk van het management. In een vijfde van de examencommissies zitten een of meer leden van buiten de opleiding, zoals inhouds-, werkveld- of toetsdeskundigen. Het takenpakket van de commissies loopt uiteen. Op een totaal van veertien - meer of minder aan de wet gerelateerde - taken verrichten commissies doorgaans acht of negen taken. Opvallend is dat twee vijfde van de commissies niet zelf de examinatoren benoemt. Een zevende van de commissies treft geen maatregelen om fraude te voorkomen.

Ook de context waarin commissies functioneren, verschilt. Bij 9 procent van de opleidingen is geen toetsbeleid. De kwaliteit van toetsen wordt in een derde van de opleidingen nooit of slechts incidenteel onderzocht. In een vijfde van de opleidingen zijn geen of nauwelijks richtlijnen voor beoordeling en normering die ook daadwerkelijk worden uitgevoerd. Docenten worden in meer dan de helft van de gevallen nooit of slechts incidenteel geschoold in de constructie, afname en beoordeling van toetsen.

Kwaliteit van afgestudeerden Alle commissies zijn er van overtuigd dat afgestudeerden aan de eindkwalificaties van de opleiding voldoen en 90 procent zegt hiervoor ook zelf garant te kunnen staan. Bij de 10 procent die zich afvraagt of garantstelling daadwerkelijk mogelijk is, speelt de overweging dat de commissie de toetsen of het eindniveau niet zelf controleert. Men vertrouwt op mechanismen in de opleiding, zoals scholing en kwaliteit van examinatoren, het kwaliteitszorgsysteem, kennis van toetsing bij onderwijskundigen of de accreditatie. Deze commissies vinden dat zij zelf maar beperkte invloed hebben op het eindniveau. Ook al stellen examencommissies zich doorgaans garant voor het eindniveau, toch ziet een derde wel zwakke punten. Grootste punt van zorg is de objectiviteit en gelijke hantering van beoordelingscriteria. Er is grote behoefte aan formalisering van procedures en richtlijnen.

Scherpere positionering nodig Eind 2007 heeft de inspectie de onderzoeksresultaten besproken met vertegenwoordigers van instellingsbesturen, examencommissies en buitenstaanders. Mede op grond hiervan concludeert de inspectie dat in de wet- en regelgeving een scherpere typering en positionering van examencommissies nodig is. Ook deskundigheidsbevordering van examencommissies, de eerste prioriteit van de betrokkenen, acht de inspectie zeer zinvol. Het is van groot belang dat instellingen op dit punt hun verantwoordelijkheid nemen.

7.7 Toegankelijkheid voor allochtone studenten

Ruim de helft van de autochtone jongeren volgt hoger onderwijs, tegen slechts een derde van de Turkse en Marokkaanse jongeren. De deelname van allochtone jongeren aan het hoger onderwijs blijft dus nog steeds achter. Die tendens is er ook al bij de lagere deelname van allochtone jongeren aan vormen van voortgezet onderwijs, die direct toegang bieden tot het hoger onderwijs. De deelname van vooral Turkse, Marokkaanse en Surinaamse jongeren is het afgelopen decennium wel sterk gestegen. Mede daardoor is het absolute aantal ingeschreven allochtone studenten (westers en niet-westers) in de afgelopen tien jaar verdubbeld.

Veel allochtone studenten hebben een achterstand, omdat zij bijvoorbeeld als eerste in hun familie beginnen aan een opleiding in het hoger onderwijs. Zij vallen vaker uit dan autochtone studenten, vooral in het hbo, en hun afstudeerrendement is lager.

Maatregelen In 2007 onderzocht de inspectie bij ruim 180 opleidingen welke maatregelen ze treffen om de in- en doorstroom van niet-westerse allochtone studenten (hierna: allochtone studenten) te bevorderen en uitval tegen te gaan. Ten eerste valt op dat slechts 7 procent van de wo-opleidingen en 17 procent van de hbo-opleidingen gericht beleid voeren op dit gebied. Facultaire of instellingsbrede maatregelen voor allochtone studenten zijn (als ze er al zijn) zelden opgenomen in het opleidingsbeleid. Instellingen zeggen dat ze geen apart beleid voor allochtone studenten voeren, omdat het aantal allochtone studenten te gering is. Sommige opleidingen vinden aparte voorzieningen voor allochtone studenten niet nodig, omdat algemene voorzieningen voldoen. Andere opleidingen zijn bang voor stigmatisering. Daarnaast spelen praktische en financiële factoren soms een rol (Inspectie van het Onderwijs, 2007a).

Factoren voor studiesucces Veel opleidingen nemen wel algemene maatregelen ter bevordering van studiesucces, maar geen specifieke voor allochtone studenten. Sleutelnoties voor verbetering van studiesucces zijn begeleiding, persoonlijk contact, kleinschaligheid en gevoeligheid voor culturele diversiteit bij medewerkers en docenten (Severiens, Wolff & Rezai, 2006). Voor studiesucces is vooral het gevoel van verbondenheid met de opleiding belangrijk: persoonlijk contact met docenten en medestudenten en je als student 'thuis voelen'. Het inspectieonderzoek maakt duidelijk dat veel opleidingen wel investeren in studiebegeleiding (80 procent van de wo-opleidingen en 90 procent van de hbo-opleidingen biedt individuele begeleiding voor studenten), maar activiteiten specifiek gericht op de binding van allochtone studenten komen weinig voor.

Taalvaardigheid Een minderheid van opleidingen (hbo 40 procent, wo 20 procent) denkt dat studieresultaten van allochtone studenten negatief worden beïnvloed door hun etnische achtergrond. Opleidingen die dat wel signaleren, noemen taal- en communicatieproblemen als voornaamste knelpunt waar studenten zowel bij het studeren als bij het vinden van een stageplaats hinder van ondervinden. Maatregelen om de Nederlandse taalvaardigheid te bevorderen komen betrekkelijk veel voor in het hbo, maar veel minder in het wo. In het hbo verzorgt een ruime meerderheid van de opleidingen cursussen Nederlandse taalvaardigheid of taalbegeleiding, in het wo doet een derde van de opleidingen dat. Ook is binnen het hbo meer aandacht voor taalvaardigheid en taalbeheersing binnen het curriculum. Overigens is een gebrek aan taalvaardigheid niet alleen een probleem voor veel allochtone studenten, maar ook voor veel autochtone.

Aanwezige allochtone studenten Hbo- en wo-opleidingen met relatief veel allochtone studenten hebben significant meer voorzieningen voor deze groep. Het aantal allochtone studiestakers en het aantal voorzieningen voor allochtone studenten hangen positief samen. Dit wijst erop dat opleidingen in actie komen als de situatie daar aanleiding toe geeft. Opleidingen met veel activiteiten en voorzieningen voor alle studenten voeren ook vaker beleid specifiek voor allochtone studenten. Het hbo doet meer dan het wo, mogelijk door het verschil in studentenpopulatie: de groei in deelname van allochtone studenten in het hoger onderwijs geldt vooral voor het hbo. De inspectie is van oordeel dat zowel in het hbo als in het wo een actievere houding nodig is ter bevordering van het studiesucces van allochtone studenten.

Kwart studenten stopt met
hoger onderwijs